

szomorú. Milyen is lehetne a modern ember? Az írónia nem alapállás a finn költészetben, de nagyon fontos támogatója a mélységes emberi bánatnak.

Nézzük Pentti Saarikoski-t – aki már ismerős nekem Csoóri Sándor verseiből és esszéiből –, hogyan búcsúzik történelem sújtotta életétől: „Kétszer már átvágtak minket / tudjátok 18-ban és 39-ben / elhatároztuk hát hogy harmadszor soha / most már csak néphatalmat / arról viszont kiderült hogy roppant képlekeny dolog / legszívesebben megöregedtünk hát minden / különösebb fáklásmenet nélkül”.

Legszívesebben megöregedni? Nem az örök ifjúság a költészet kiváltsága? Az öregek fiatalok és a fiatalok öregek ebben az új világban, mely ennyire összezsúfolta az időket. Saarikoski 1937-ben született és 1983-ban halt meg, kortársunk hát, modern és hagyományos, a leghétköznapibb jelenségekben szikráztatja föl a költészetet.

Ami az egész modern finn lírára a legjobban jellemző: a természetközelség. Mintha az ember soha nem hagyta volna el az édent, a tágas erdőket, a madarakat, a tavakat, a tengereket. Mindenhol ott énekelnek a rég kihalt madarak, örökkön zúg a tenger, és a szél! Néhány szemelvény a szelek és ködök költőitől: „az atomokban szél jár és viharok. / S hámját ledobva a szél továbbblohol.” „Az ősz / ködparipáit a folyóhoz vezeti” (Eeva-Liisa Manner).

„Távolodnak a távoli hangok, / Közelednek a közeli, / szél ülepszik a fák és a víz közé.” „Kőbarlangokba húzódtak a sirályok. Szürke és fehér szárnyon repül a tenger” (Tuomas Anhava).

„A prelúdium nyugtalan tisztasága / harmatként ül ki a levelekre. Megszólalt a zene, s a szél, mely mögüle befúj, / fölriasztja, hallgatni készíti az isteneket.” „Ha a szél valóban beszélni tudna, / kibírnánk-e a szavait, / ezeket az üreges, meszes, tétova szavakat?” (Lassi Nummi)

„Lejtők és völgyek tárulkoznak ki a keleti szélnek, / óriás messzeségbe / belevakuló utak” (Pertti Niemminen).

Jarkko Laine pedig azt bizonyítja, hogy tudnak a finnek a beat-költők hangján is szólni, úgy, hogy verseik hozzám közelebb állnak, mint Ginsbergé, Corsóé. Kiáltáslítaniak mögött az emberi gyöngédséget is érzem, nem csak a vádat. A mindent elmondani akarást, a számonkérést a zsúfolt és mégis tömör sorokban.

„Oly korban élünk, mikor a kortársak sorra emlékezni kezdenek: / ki végezte a parkban, kisméretű golyóval a fejében, / ki felejtődött odakint az erdőn akár

a tavalyi gombatermés, ki / lélegzett be széngázt levegő helyett, / ki ugrott le az emeletről” – olvasom és eszembe jut Szilágyi Domokos, Sarkadi Imre, Szervác József, Hervay Gizella. És még az ismeretlenek. Mi közös bennünk a finnekkel? A költészet? A történelem? Jarkko Laine *Ezt a verset szeretném hallani* című verse szinte vádirat a „kor”-hoz a „kor”-ért, hiszen kit hibáztathatunk? Ismerte-e a költő Radnótit? „Oly korban éltem én a földön...” Meglehet, hiszen Budapesten is járt, két vers is tanúskodik róla a kötetben. A finn költők verseiben több a kérdőjel, mint az általában szokásos. Kérdeznek nyugtalanul, nem csupán kijelentenek.

A múlt század elején született költőktől eljutunk az 1966-ban született Jouni Inkalá-hoz, ő a legfiatalabb ebben a válogatásban. Nagyon érdekes, erőteljes költő, történeteket ír versben, bizarr és döbbenetes elképzelt pillanatokot foglal versebe. Például: *Csehov egy francia örömlánynál, Bach az első felesége halálát követő napokban, Helsinki Ikarusz*. Egyszerre dekadens, abszurd és melankolikus életérzés árad a megidézett pillanatokban, magyarul: életöröm és életbánat. Megerősítenek abban az érzésben, amely az egész kötet lapozgatását örömtelivé tette számomra: ezek a finn költők nem mondanak le a szépségről soha.

Tóth Erzsébet

„Mikor láttunk mi győzteseket sírni”

Heiner Müller:

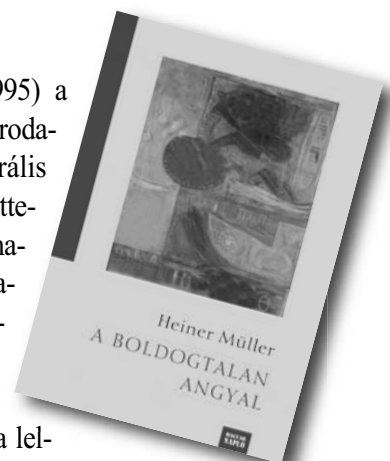
A boldogtalan angyal.

Összegejtött versek.

Fordította: Ircsik Vilmos,

Magyar Napló, 2010.

Heiner Müller (1929–1995) a XX. század végi német irodalom és politikai-kulturális közélet egyik legfontosabb jelensége, aki drámaíróként, költőként, prózaíróként, rendezőként, valamint esszéistaként is jelentős életművet hozott létre. Két diktatúra, a lelkes hit és a meghasonlott csalódás, a kommunista NDK-ban való helykeresés, a berlini fal lebontása és az ország újraegyesítése, valamint két személyes trauma – apjának disszidálása, illetve feleségének, Inge

Müllernek az öngyilkossága – képezi azt az élményanyagot, amely a szászországi Eppendorfban született szerző műveinek alaprétegét adja. A németországi recepciót fellendítette a Suhrkamp Verlag által gondozott tizenkét kötetes életműkiadás megjelenése (1998–2008), melynek – még Müller életében megkezdett – munkálatait Frank Hörnigk vezette. A sorozat, s így a költeményeket tartalmazó első kötet is annak a magától a szerzőtől származó alapelvnek a szellemében készült, amely az egyes darabokat minden válogatás nélkül, a múlttal szembenézve, egyfajta „brutális kronológia” szerint közli. A verseskötet szempontjából figyelemre méltó tény, hogy Müller költeményeinek mintegy harmada itt látott először napvilágot.

A magyar közönség Heiner Müllert elsősorban színdarabjai révén ismerhette meg, versei *A boldogtalan angyal* című kötetben olvashatók először. Ircsik Vilmos, a verseskönyv fordítója és szerkesztője az 1998-as német összkiadás anyagát vette alapul, így már a költő hagyatékából előkerült, a Müller-képet még a német olvasók számára is nagymértékben árnyaló szövegek is helyet kaphattak benne. Heiner Müller nem rendezte verseit ciklusokba, az olyan fűzrszerűen összekapcsolódó szövegekre is meglehetősen kevés példát találunk, mint amilyen a *Televízió* című szövegmontázs, mely egy bevezető szakasz után még további négy számozott verset fog össze. A német kiadó ennek megfelelően időrendi sorrendben közli a verseket, fejezetenként egy-egy évtized szövegeit gyűjti össze úgy, hogy azon belül elkülöníti a költő életében megjelent szövegeket a hagyatékban megtalált anyagtól. Ircsik, bár alapvetően megtartja a kronologikus rendet, négy, külön címmel ellátott részre tagolja a könyvet. A kötet felét kitevő első rész (*Hol a hajnal, amit látni véltünk*) az 1990-ig tartó pályaszakasz verseit tartalmazza. Már a szocialista elkötelezettségű korai költemények¹ között is megtaláljuk azt a kritikus hangot, amely a hatvanas évektől egyre határozottabban jellemzi Müller líráját.

A második fejezet címe – *A fal után a mélység* – szemléletesen fejezi ki a költőnek a fordulat utáni Németországhoz való viszonyát. Az „új Német-

országban” sem találta meg a helyét. (Egyik kritikusa, Gaetano Biccari szerint „Müller demokráciáról alkotott elképzelésének egyik fennálló politikai vagy állami képződmény sem felel meg.”) A kapitalizmus – ahogyan Müller egy beszélgetésében fogalmaz – hazája számára nem más, mint „az alternatíva alternatíva nélkülisége”.³ Ennek a pesszimista gondolatnak ad hangot *A győztesek érzelmei* című 1994-ben keletkezett epigrammaszerű versében is (139): „SCIPIO mikor katonái sóval beszórták / Karthágó romjait és hullahegyzeit / A történetíró Polybosz szemeláttára / Sírva idézte Homéroszt EGYKORON ELJÖN A NAP / Mikor láttunk mi győzteseket sírni”.

A ma különös aktualitást nyerő költemény Müller lírájában mindig az erős állami hatalmat jelképező Róma⁴ győztes hadvezérét, Scipiót idézi fel, akinek megrendültsége nem csupán annak köszönhető, hogy látta a pusztítás tragédiáját, hanem sokkal inkább annak, hogy tudta, amit manapság elbizakodottságunkban hajlamosak vagyunk elfelejteni: hogy a ma győztesei egyben már a holnap vesztesei is.

E líra állandó kérdésfelvetései közé tartozik az irodalom helyének, az írás szerepének a problémája is, amelyet talán a legjellemzőbb módon a *Mommsen szobra* című monumentális vers artikulál. A szövegben megszólaló költő számára a saját munkáját blokkoló írásviszony Theodor Mommsen (1817–1903) Nobel-díjas történész személyén keresztül válik érthetővé, aki Róma történetét feldolgozó nagy hatású művének azért nem volt hajlandó megírni befejező kötetét, mert az saját, a külső szemlélő számára boldognak tűnő korára emlékeztette, amelyet önmaga – akárcsak Müller a kilencvenes évek Németországát – ellenszenvesnek talált: „Ekkor érttem meg először professzor / Hogy mi gátolta a római császárság / Néró alatti oly boldog korszakának leírásában / Pedig tudta hogy a hallgatás seb / Amelynek a vérzését semmi hírnév sem csillapíthatja”.

A könyv harmadik fejezete Heiner Müller férfi-nő viszonyt tematizáló költeményeibe enged betekintést. A téma éppúgy előkerülhet népdalok átdolgozásában (*A lány a kútnál, Három kínai népdal*), mint egy „régibűnyű” felelevenítésében (*Nő kutyával*) vagy éppen az elmúlás, öregedés élményéhez kapcsolva (*Búcsúzások*). A címadással Ircsik egy 1993-as keltezésű verset emel ki, *A félelem boldogságát*. Az Annának, a költő ekkor még alig egy éves lányának címzett szöveg egy olyan álmot ír le, amelyben a kisgyermek halálos veszélyben forog, és amelyből felébredve az iránta érzett szeretet éppen az álomban

1 E költeményeket Heiner Müller annak ellenére sem tagadta meg soha, hogy – mint az a később keletkezett szövegeiből is kiderül – gondolkodása jelentősen megváltozott.

2 Hans-Thies LEHMANN – Patrick PRIMAVESI (Hrsg.): *Heiner Müller-Handbuch. Leben – Werk – Wirkung*. Verlag J. B. Metzler, Stuttgart – Weimar, 2003, 32.

3 Uwe SCHÜTTE: *Heiner Müller*, Böhlau Verlag. Köln – Weimar – Wien, 2010, 91.

4 Uo., 92.

átélt félelem bizonyossága révén válik megélhetővé: „Néha éjjel és reggel között / Kutyákat látok körülöttem / Vicsorgó fogakkal / És te a mancsuk után nyúlsz / És a fogukba nevensz / És én a félelem verejtékével ébredek / És tudom hogy szeretlek”.

A *halál tévedés* című befejező részben a költő azon kései versei olvashatók, melyekben súlyos betegségével, a közlő vég gondolatával néz szembe. Egyes darabok a halál banalitását állítják: „A sír megvár a meghalás egy pillanat / És vicc az is fiam akárcsak te magad” (*Beszélgetés Jag Csuval a peszsimistával*), „mert meghalni semmi / azt egy idióta is meg tudja tenni” (*A tükörben összeszabdalt testem*), más versek a haldokló végső magányának tapasztalatát beszélik el: „A színt elhalványító lámpafényben / Az otthagytott ruha üresre issza / A haldokló szívét, akit magába térten / Nem izgat már a játék gyönyöre, se kínja (*Színházi halál*). Egyik legszébb költeménye, az *Álomerdő* című szonett látomásában pedig a halállal való küzdelem utolsó pillanatait az önmagával való találkozás és az önmegismerés helyeként állítja elénk: „A lándzsa éle csillogott kezében / A nappal végső sárga karcát / Az erdő búcsúztatta halni készen / És aki vívta lándzsával a harcát / Én voltam az Felismertem az arcát”.

A versek tematikus csoportosításához hasonlóan a kötet címének a megválasztása is olyan szerkesztői gesztus, amely a versek pusztán közlésén túl már egyfajta értelmezői iránymutatást is kínál a lírai életmű befogadásához. A találó cím valójában két költeményre irányítja a figyelmünket mint olyan szövegekre, amelyek – pontosabban amelyeknek az egymáshoz való viszonya – a teljes Heiner Müller-költészet szempontjából is valami lényegeset ragad meg. Egy olyan folyamat állomásaiként teszi olvashatóvá a verseket, amely során a jövő felé forduló kezdeti bizalom fokozatosan minden alapját elveszíti, és egy végső kiábrándultságnak adja át a helyét. A *boldogtalan angyal* című 1958-ban íródott prózavers angyala a világ minden katasztrófája ellenére is leírható úgy, mint aki az összeomlott történelem kövei alá temetve „megkövült pillantással lélegzettel repüléssel *történelemre várva*”⁵ még reménykedik a jövőben, az 1991-es változat (*A boldogtalan angyal 2*) azonban ettől a reménységtől már végérvényesen

búcsút vesz:⁶ „Városról városra / A fal után a mélység / Szélnek feszülő vállal / Idegen kezekkel magányos testén / Még hallom az angyalt / De már nincs többé arca mint / A tied amit nem ismerek”.

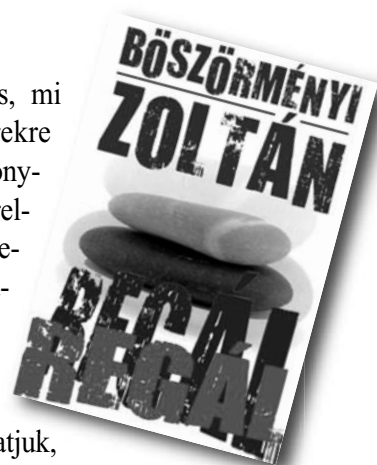
Ircsik Vilmos fordításkötete révén a német líra egy itthon mindeddig alig ismert szelete vált magyar nyelven is hozzáférhetővé, amely minden bizonnyal felkelti az érdeklődést a szerző más művei iránt is a hazai olvasóban. Heiner Müller önmagával szemben is megnyilvánuló kíméletlen következetessége és egyéni látásmódja segíthet saját, sok szempontból rokon közelmúltunk és jelenünk mélyebb megértésében is.

Z. Urbán Péter

Szabadpiaci lágerregény

Böszörményi Zoltán:
Regál,
Ulpius Ház, Bp., 2011.

Zuhogó esőben, közönyös, mi több, ellenséges emberekre hagyatkozva, néhány bizonytalan, távoli fénytől vezérelten, elvadult vidéken át érkezik meg a „szabadság világába” Böszörményi Zoltán *Regál* című regényének hőse. A „regál” szó, mint a kötet hátlapján olvashatjuk,

megmozgatja a szerkesztők fantáziáját, de valódi jelentését – talán ez is a játékhoz tartozik –, nem fedik föl, pedig egyszerű, és azonnal nyilvánvalóvá lesz, ha visszafelé olvassuk a címszót: „láger”.

Lágerregény a sokoldalú író, költő, főszerkesztő új műve, és mint olyan, szervesen illeszkedik be a XX. századi magyar lágerregények sorába, valahová Lengyel József és Fejes Endre infernalis tudósításai után. Csak gyorsabb, szerencsésebb ezúttal a főhős szabadulása, és várható a megkapaszkodása a polgári életben, ezáltal megengedi olvasóinak azt a következtetést, hogy a „regál” világa egyszeri és abszurd: Elég behúzni a kapuját magunk mögött ahhoz, hogy megmeneküljünk az emberi lét egy végtelenen romlott és erőszakos dimenziójától.

A határ túlsó oldalán, az idegen kisváros szélén álló táborépületbe sok százan zsúfolódnak be: fiatalok, öregek, férfiak, nők és gyermekek, egymás hegyén hátán

5 Kiemelés: U. P.

6 Frank HÖRNIC: *Nachbemerkung*. In: Heiner Müller: *Die Gedichte. Heiner Müller Werke 1*. Herausgegeben von Frank Hörnigk. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1998, 337–338.